

"ЗА" І "ПРОТИ" УТВОРЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В КРИМУ: ДЕЯКІ МАЛОДОСЛІДЖЕНІ АСПЕКТИ ПІСЛЯВОЄННОЇ ІСТОРІЇ

СУРНІН В.Б. (Ужгород)

Перепетії боротьби за утворення в Криму єврейської республіки старанно замовчувалась радянською історіографією. На це були свої причини, і тільки після розпаду Союзу стало можливим говорити про них. В опублікованих на сьогоднішній день працях уже окреслені загальні контури теми [1]. Та її подальше вивчення потребує відповіді на ряд конкретних питань. Зокрема, майже невідомою для сучасного читача залишається перша спроба реалізації "кримського проекту" в 20-х рр. Потребує з'ясування співвідношення внутрішньо – і зовнішньополітичних факторів, що

визначили його кінцеву невдачу у післявоєнний період тощо.

Не претендуючи на вичерпність відповіді, автор ставить своїм завданням висвітлення цих та деяких інших аспектів названої теми.

Ідея організації в Криму єврейської республіки народилась на початку 1920 - х рр., коли РКП (б) розгорнула широким фронтом реалізацію своєї національної програми. Існуюча там з 1921 р. автономна республіка залишалась об'єднанням суто територіального характеру і не мала ознак національної держави. За даними ВЦВК, на той час населення Криму ста-

новило 747 тис. чоловік. З-поміж них більше половини (51,5 %) були росіяни, 25 % - татари, а інші - менш численні національні групи, серед них і євреї [2]. Щоб змінити ситуацію на їх користь і забезпечити у перспективі формування (абсолютно неможливої за царизму) державності єврейського народу, потрібні були суттєві зміни у національному складі населення півострова.

Здійснити їх можна було тільки "зверху", шляхом реалізації відповідних цільових програм. Однією з таких стала "програма переходу євреїв до землеробства в СРСР", яку підтримував спеціально створений при Президії Ради національностей ЦВК СРСР Державний комітет у справах земельного улаштування єврейських трудящих (КомЗЕТ), котрий очолював П.Г.Смидович. Безпосередньо займався цим питанням і однойменний Громадський комітет (ГЗЕТ) на чолі з відомим партійним діячем Ю.Ларіним (М.А. Лурьє). Саме йому належить смілива думка: переселити в Крим - для створення компактної більшості в цьому районі - одразу 280 тис. євреїв. Однак їх переселення гальмувалося нестачею придатної для обробітку землі.

Тим не менш, міграція євреїв в Крим (і ширше - на південь України) почалась. Із західних районів СРСР, з-за меж так званої смуги осілості, на півострів прибуло 80 тис. новосельців, у розпорядження яких із земельного фонду Криму було передано 320 тис. десятин землі [3].

Новоприбульці організували десятки колгоспів, відкривали національні школи, розбудовувались. Попри все це, можливості держави підтримати розпочатий рух були обмеженими. Те ж можна сказати і про спеціальний фонд єврейського населення США, котрий зміг виділити єврейським переселенцям СРСР тільки один мільйон доларів. З цих причин, а також у зв'язку з несприятною місцевих жителів до євреїв-переселенців і загостренням тут міжнаціональних відносин потяг до переїзду в Крим послабшав. Як результат, сама ідея створення в криму єврейської рес-

публіки "повисла у повітрі" і з часом відпала.

Можливо, були й інші причини такого невтішного фіналу, але вони поки що не з'ясовані. Висловлена В.Козляковим версія, згідно якої проти проголошення Єврейської радянської республіки в Криму вже у 20-ті роки виступав Сталін, не знайшла документального підтвердження [4]. Не могла стати ця ідея і жертвою державного антисемітизму. Як доводиться у ґрунтовному дослідженні Г.В.Костирченка, у 20-ті роки цього явища ще не існувало [5].

На нашу думку, відповідь на поставлене питання слід шукати не в антипатії Сталіна конкретно до Єврейської республіки в Криму, а в боротьбі за владу, що точилася після смерті Леніна у кремлівських верхах.

Як відомо, головним суперником Сталіна у цій боротьбі на протязі усіх 20-х рр. виступав Троцький (Л.Д.Бронштейн). Щоб його повалити, Сталін змушений був різко скоротити єврейську присутність у Політбюро ЦК РКП(б) – ВКП(б). Якщо на кінець Громадянської війни, в 1921 році, євреї займали майже 2/3 складу Політбюро, то в 1926 р., напередодні виключення Троцького із партії, їх доля скоротилася до 1/3, а згодом і до 1/10 [6].

В 1929 р. Троцького було вислано із СРСР. За рік до того за кордон виїхали (добровільно або примусово) керівники багатьох єврейських організацій, розгромлених ОДПУ, - "Поалей Ціон", "Хагана", Бунд та інших. Оскільки вони активно підтримували ідею єврейської національної державності, Сталін уже в силу логіки внутрішньопартійної боротьби не міг вирішити це питання, як пропонувалось, і взяв "паузу". Тільки в 1934 р. було утворено Єврейську автономну область. Однак її поява зв'язана далеко не з вирішенням національного питання. Ось що пише з цього приводу один із тодішніх керівників розвідки СРСР П.Судоплатов: "Утворення Єврейської автономної області з центром Бірбіджан було здійснено Сталіним для

посилення прикордонного режиму на Далекому Сході шляхом створення там свого роду заслону, а зовсім не як крок до утворення єврейської держави. Кордон у цих місцях нерідко порушувався китайськими і білогвардійськими терористичними групами. Ідея Сталіна полягала в тому, щоб поставити перепону на їх шляху у вигляді поселень, жителі яких налаштовані вороже до білоемігрантів, і особливо до козацтва. Статус регіону був далекоглядно визначений як автономна область, а не республіка, що означало: тут не буде ні свого законодавчого органу, ні верховного суду, ні управлінських структур міністерського рівня. Хоча область і мала автономію, вона була тільки-но прикордонною особливою територією, а не політичним центром" [7].

Здавалось, шансів на реанімацію питання про Крим як центр консолідації єврейського народу в СРСР в оглядуваному майбутньому немає. Однак неможливе в мирних умовах стало можливим в умовах війни. Коли перемога над фашистською Німеччиною вже не викликала сумнівів, радянське керівництво повернулось до відкинутої раніше ідеї.

За пропозицією Молотова керівництво на той час впливової і відомої на Заході організації - Єврейського антифашистського комітету (ЄАК) - підготувало на ім'я Сталіна спеціального листа, зареєстрованого у секретаріаті уряду СРСР 24 лютого 1944 р. під № М-23314. Текст його і досі залишається неопублікованим, однак це не завадило поширенню серед єврейських організацій США сенсаційної новини: Радянський Союз пропонує створити єврейську республіку в Криму, куди могли би приїхати жити євреї з усього світу.

Трагедія холокосту, що обрушилась на євреїв у роки другої світової війни, а також відсутність власної держави, де вони могли би знайти собі притулок і краще життя, відразу забезпечили радянській ініціативі за кордоном широку підтримку. Особливо зацікавився "кримським проєк-

том" президент американської торгової палати Ерік Джонстон, якого в червні 1944 р. разом з американським послом Авереллом Гарріманом прийняв Сталін для обговорення проблем відродження областей, бувших головними єврейськими осередками в Білорусії, і переселення євреїв в Крим. Під час розмови Джонстон обіцяв Сталіну, що з цією метою Радянському Союзу після війни будуть надані довгострокові американські кредити [8].

Така перспектива виглядала обнадійливою. Однак Сталіна турбували масштаби фінансової допомоги з боку США. Адже він під реалізацію "кримського проєкту" розраховував отримати від Заходу не менше 10 млрд. доларів на відбудову зруйнованої війною економіки [9]. І перспектива отримати гроші прямо залежала від доказів, які будуть пред'явлені СРСР на його користь.

Один із таких доказів з'явився немов би "сам собою". У травні 1944 р. із Криму, після визволення його Радянською армією, було депортовано 191 080 татар, яких звинуватили у колективній зраді і співробітництві з німцями [10]. Таким чином, звільнялась велика територія для єврейських переселенців, котрим цього разу не загрозувало з'ясування відносин з "корінним населенням".

Другим козирем у складній геополітичній грі, яку вів у той час Сталін, був голова Єврейського антифашистського комітету Соломон Михоелс. Видатний радянський актор і режисер, керівник Єврейського театру в Москві, Соломон Михоелс був широко відомою людиною у єврейських колах США, Великобританії, Мексики, Канади та багатьох інших країн. Очоливши у вересні 1941 р. ЄАК, Соломон Михоелс за дорученням радянського керівництва здійснив у 1943 р. успішну подорож у США. Її результатом стало помітне зростання симпатій американців до Радянського Союзу і започаткування таємного діалогу з впливовими сіоністськими організаціями [11].

Саме їх збирався залучити Сталін до вирішення важливих для СРСР фінансових справ. Щоб підкріпити авторитетом Міхоелса розпочаті в 1944 р. переговори про американські кредити, по Москві було пущено чутку, що Міхоелсу може бути запропонована посада голови Верховної Ради у єврейській республіці.

Тепер важко судити, наскільки далеко був готовий іти Сталін у своїй грі. Відразу ж після закінчення війни з Німеччиною він зустрівся з делегацією американських сенаторів, де йшло жваве обговорення фінансової і технічної допомоги Криму з огляду на майбутні зміни. Здавалось, "кримський проект" близький до реалізації. Але 30 червня 1945 р. ситуація кардинально змінилась: цього дня Крим із автономної республіки рішенням Президії Верховної Ради СРСР було перетворено в автономну область у складі РРФСР.

На перший погляд, причини прийняття цього рішення мають внутрішню мотивацію і пов'язані виключно з виселенням з півострова кримських татар. У 20-ті рр. саме кримські татари боролися (правда, безуспішно) за реалізацію права на самовизначення у формі національної республіки. І тепер, після їхнього вимушеного від'їзду, пониження статусу Криму виглядало цілком закономірним.

Разом з тим виникає питання, чому це не було зроблено раніше. Адже подібні акції на Північному Кавказі в 1943 - 1944 рр. відразу ж супроводжувались організаційними змінами. Так, 12 жовтня 1943 р. була скасована Карачаївська автономна область, а 27 грудня 1943 р. - Калмицька АРСР. Їх території було передано Ставропольському краю. В 1944 р. були переселені в Середню Азію інгуші, чеченці і балкарці, в зв'язку із чим Чечено-Інгушська АРСР була скасована (7 березня 1944 р.), а Кабардино - Балкарська АРСР була перейменована в Кабардинську АРСР (8 квітня 1944 р.) Нічого подібного у випадку з Кримом не відбулось [12].

Очевидно, більш як річна затримка з прийняттям рішення по Криму пов'язана не з внутрішніми, а з зовнішніми причи-

нами. Саме під кінець війни, коли Сталін обмірковував свої плани, відбувся ряд подій, які поставили під сумнів їх реалізацію.

По-перше, у квітні 1945 р. помер Ф.Д.Рузвельт, людина, з ім'ям якої пов'язано співробітництво США і СРСР в роки війни. Новий президент США у цьому питанні зайняв іншу позицію. 12 травня 1945 р. за розпорядженням Г.Трумена зненацька, без усякого попередження американці припинили поставки Радянському Союзу по ленд-лізу. Характерно, що це було зроблено в грубій, демонстративній формі і якраз в той момент, коли СРСР, відповідно до ялтинських угод, розпочав підготовку до війни з Японією. Разом з іншими недружелюбними кроками президента Трумена все це дало підстави Молотову сказати Сталіну, що з "політикою Рузвельта покінчено" [13]. Це друга і, мабуть, вирішальна обставина, яка вплинула на прийняття рішення по Криму. Такого висновку можна дійти вивчаючи, зокрема, результати місії Г.Гопкінса в Москву, яка послідувала невдовзі після описаних вище подій і була вимушеним кроком з боку американської адміністрації.

Хоча на зустрічі Гопкінса із Сталіним ряд практичних питань (про визнання Польського уряду національної єдності, про відновлення поставок по ленд-лізу, про термін вступу СРСР у війну проти Японії) було вирішено, сам характер зустрічі свідчив про зростання напруженості у радянсько-американських відносинах. Під час розмови з Гопкінсом Сталін заявив, що "росіяни можуть терпіти багато в інтересах спільної справи, але їх терпіння має свою межу" і що "тиск на росіян може дати якраз зворотний ефект" [14].

Виходячи із сказаного можна зробити висновок, що гіпотетична Єврейська республіка в Криму стала першою (і не останньою!) жертвою "холодної війни", яка в 1945 р. уже набирала обертів. Володіючи відповідною інформацією, Сталін зрозумів, що сподіватися на підтримку єврейських ділових кіл за кордоном та їх

інвестицій не варто. Тому "кримський проект" остаточно втратив для нього будь-який сенс.

По інерції цим питанням деякий час ще займався Єврейський антифашистський комітет, однак у його діяльності все більшої питомої ваги набували питання іншого характеру. Справа в тім, що під час Великої Вітчизняної війни тисячі євреїв кинули свої домівки, рятуючись від наступаючих німецьких військ. Нацисти приходили в Київ, Мінськ, Ригу та інші радянські міста під лозунгом визволення місцевого населення від "єврейського панування". Це підштовхнуло багатьох ласих до наживи людей, користуючись ситуацією, до захоплення будинків, квартир та іншої власності євреїв. Повертаючись у 1945 р. додому, уцілілі євреї поставали перед фактом, що їх власність знаходиться в чужих руках.

Оскільки подібні факти зустрічались доволі часто, Єврейський антифашистський комітет змушений був взяти на себе захист інтересів постраждалого єврейського населення. А вони, як свідчать сучасні публікації, виходили далеко за межі суто майнових питань. Поширеним явищем під кінець війни стали антисемітські прояви, яким партійні та радянські органи не давали належної оцінки. Тільки після того, як голова ЄАК С.Михоелс на початку 1945 р. добився зустрічі з першим заступником Сталіна у Раднаркомі СРСР В.Молотовим, єврейське питання було взято до уваги. Але ніяких зрушень це не дало. На місцях продовжували ігнорувати звернення євреїв і навіть прямо потурали антисемітським настроям. Із мовчазної підтримки партії і НКВС у вересні 1945 р. у Києві відбулись перші в СРСР єврейські погроми, жертвами яких стали більше 100 чоловік [15].

Офіційно найбільш одіозні прояви антисемітизму на Україні та в інших місцях були засуджені. Однак нехтування інтересами євреїв продовжувалось, поступово трансформуючись у їх переслідування як носіїв ідеології "єврейського буржу-

азного націоналізму". Ініціатором цієї кампанії став сам Сталін. З його подачі антисемітизм, котрий з 1942 року лише опосередковано впливав на політику радянського керівництва, після війни став набирати характеру офіційного курсу [16].

Автори деяких публікацій стверджують, що це сталося вже у 1946 р., коли почалась атака на ЄАК і було піднято питання про його ліквідацію [17]. Але такі твердження не підтверджуються фактами. В 1946 -1947 рр. були розпущені або суттєво реорганізовані інші (створені поряд з ЄАК в роки війни) "антифашистські комітети" - Всеслов'янський, Радянських вчених, Жінок та ін. В той же час Єврейський антифашистський комітет зберіг своє власне "обличчя" і продовжував свою діяльність до кінця 1948 р.

Не можна вважати поворотним у єврейському питанні і 1947 р., характерний передовсім розпочатою боротьбою проти "антипатріотизму" та "низькопоклонства". Всупереч тому, що пишеться сьогодні у багатьох творах, своїм вістрям вона була наплавлена не проти євреїв. Як переконливо показано у праці В.Кожінова "Росія. Вік ХХ (1939 - 1964)", аж до 1949 р. нападкам піддавались головним чином діячі науки і культури російського та українського походження - академіки В.Ф.Шишмарьов, В.В.Виноградов, А.С.Орлов, дійсний член Української Академії наук А.І.Белецький, професори В.А.Десницький, І.П. Єрьомін, Г.Н.Поспелов, І.Н. Розанов, А.Н.Соколов та багато інших [18]. Євреї вийшли на перший план у списках "низькопоклонників" та "антипатріотів" лише на початку 1949 р. І пов'язано це було, як і у випадку в пониженні статусу Криму в 1945 р., з міжнародним фактором.

Суть його цілком і повністю визнається загостренням протистояння СРСР і США, яке диктувалось геополітичними інтересами обох країн і виходило далеко за межі власних територій. Крім Східної Європи, що стала каменем спотикання у

взаємовідносинах між двома світовими лідерами, ще один вузол протиріч у післявоєнний період намітився на Близькому Сході. Щоб підірвати вплив Великобританії (і США) в цьому регіоні, Сталін взяв курс на створення в Палестині єврейської держави. "Позиція Радянського Союзу, - пише з цього приводу ізраїльський політолог і дипломат Йосеф Говрін, - висловлена у рішучій формі, справила визначальний вплив на формування рішення... котре призвело до припинення дії британського мандата на Палестину і проголошення 15 травня 1948 року держави Ізраїль..." [19].

До сказаного слід додати, що СРСР не тільки став першою країною, яка визнала Ізраїль де-юре (це сталося 17 травня 1948 р.), але і надав йому через Чехословаччину невідкладну військову допомогу під час збройного конфлікту з арабськими державами. Як вважав Сталін, це заклало підвалини союзницьких відносин між двома країнами і могло забезпечити у майбутньому радянську присутність у виключно важливому з геополітичної та економічної точок зору регіоні. Однак надії Сталіна не виправдались. Уже восени 1948 р. Ізраїль продемонстрував свої проамериканські симпатії і став на бік США. Тільки після цього, а не раніше, починаються цілеспрямовані "протиєврейські" акції в СРСР.

Наприкінці 1948 р. за наказом Сталіна було ліквідовано ЄАК, а його керівництво майже у повному окладі потрапило за ґрати. Починається "багатопланова" справа про "сіоністський закат". Причому і в першому, і в другому випадках головним лейтмотивом висунутих проти заарештованих звинувачень була ідея утворення в Криму єврейської республіки. Це підтверджує, зокрема, М.С.Хрущов, який невдовзі після XX з'їзду КПРС публічно солідаризувався із Сталіним у даному питанні.

"Коли із Криму виселили татар, - відверто розповідав він на зустрічі з прокомуністичними гостями з Канади, - тоді

деякі євреї почали розвивати ідею про переселення туди євреїв, щоб створити в Криму єврейську державу. А що це була б за держава? Це був би американський плацдарм на півдні нашої країни. Я був проти цієї ідеї і повністю погоджувався у даному питанні із Сталіним" [20].

Спільними зусиллями партійних органів і МДБ, яке, до речі, з грудня 1949 р. "опікав", як секретар ЦК, згадуваний нами М.С.Хрущов [21], "справу ЄАК" було об'єднано з "сіоністами". Широко представлений цей напрям слідства у дослідженні Г.В.Костирченка, де йдеться, зокрема, про групу "заколотників", що працювали на Московському автомобільному заводі імені Сталіна (ЗІС). У матеріалах слідства збережено слова головного ревізора ЗІСа, Є.А.Соколовської, "зафіксовані" МДБ: "Радянським євреям не потрібний маленький не упорядкований Бірбіджан. Це принизливо для євреїв. Треба створити союзну республіку в Криму..." [22].

Як видно із вище наведених спогадів Хрущова, подібна перспектива після 1948 р. виглядала абсолютно нереальною. Якщо до утворення держави Ізраїль Сталін, скоріше за все, не прийняв остаточного рішення, то після цього будь-які розмови про єврейську республіку він оцінював як прояв зухвалості, більше того, як спробу відірвати Крим від Радянського Союзу. Така інтерпретація "кримського проекту" відбивала все більш зростаючу ксенофобію радянських верхів, розгул антисемітизму.

Кінець 1948 - поч. 1953 рр. стали періодом, коли державна політика по відношенню до євреїв із звичайної дискримінації перетворилась у прямі репресії. Правда, їх масштаби у більшості творів вкрай перевищені. Так, у праці англійського дослідника Дж. Хоскінга "Історія Радянського Союзу. 1917 - 1991" стосовно ситуації початку 50-х рр. стверджується, що "були заарештовані практично всі відомі єврейські письменники та діячі культури... з дня на день очікувався початок репресій

проти євреїв у загальнонаціональних масштабах "[23].

Насправді, число заарештованих за ознакою "єврейський націоналізм" і засуджених за вироком суду вчених, письменників, поетів, журналістів, артистів, держаних, партійних і господарських робітників було значно менше. У спільному ізраїльсько - російському виданні 1996 року, що вигідно відрізняється від інших видань своєю документальною базою, загальна кількість репресованих єврейських діячів визначається цифрою 100 або "більше ста" [24].

Звичайно, ця статистика відбиває тільки одну сторону проблеми. Друга зачіпає масштаби інтелектуальних втрат. Адже серед заарештованих були такі відомі єврейські літератори, що писали головним чином на ідиш, як П.Д.Маркіш, Л.М.Квитко, Д.Н.Гофштейн, І.С.Фефер, Д.Р.Бергельсон, художній керівник (після загибелі 13 січня 1948 р. С.Михоелса) Єврейського театру В.Л.Зускин, академік Л.С. Штерн, головний лікар найкращої тоді в Москві Боткінської лікарні Б.А. Шимеліович тощо.

Разом з тим продовжували свою діяльність багато інших відомих єврейських діячів. Так, в 1949 - 1952 рр. лауреатами Сталінської премії з літератури стали євреї А.Л. Барто, Б.Я. Брайніна, М.Д. Вольпин, Б.Л. Горбатов, Є.А.Долматовський, Е.Г. Казакевич, Л.А. Кассиль, С.І. Кирсанов (Корчик), П.Г.Маляревський, С.Я.Маршак, Л.В.Нікулін, В.Н. Орлов (Шапіро), М.Л.Поляновський, А.Н. Рибаків (Аронов), А.Б.Чаковський та інші, - всього одна третина від загальної кількості нагороджених Сталінською премією літераторів, що писали російською. Одно-

часно Сталінську премію одержав цілий ряд кінорежисерів єврейського походження - М.І. Ромм, Р.Л.Кармен, Л.Д. Луков, Ю.А. Райзман, А.М. Роом, Г.Л. Рошаль, А.Б. Столпер, А.М. Файнцimmer, Ф. М. Ермлер, яким, згідно їх професії, виділялись величезні кошти із державного бюджету [25].

Можна було б навести й інші факти, що спростовують думку про тотальний характер антиєврейських репресій в 1949 - 1952 рр., однак це виходить за межі нашої статті. Повертаючись до її основної теми слід сказати, що в серпні 1952 р. було поставлено останню крапку у "справі ЄАК". Процес проходив з 8 травня по 18 липня 1952 р. у закритому режимі на засіданнях Воєнної колегії Верховного суду СРСР. Незважаючи на те, що ніхто із членів ЄАК своєї вини не визнав, помилувана була тільки академік Ліна Соломонівна Штерн. Всіх інших із обвинувачуваних за вироком суду розстріляли [26].

Таким чином, услід за політичним похованням ідеї єврейської республіки в Криму відбулась розправа над її найбільш відомими та енергійними адептами. Трагедія цих людей полягала в тому, що їх ініціатива виявилась історично "несвоечасною". Накладена не умови "холодної війни", вона приречена була на поразку. І сталінський антисемітизм в тих конкретних умовах був лише відгуком геополітичної боротьби, її знаряддям. Що стосується сталінського оточення, в його руках антисемітизм став перш за все засобом боротьби за владу і в силу цього - принципом державної кадрової політики. Позбутися цього сумнівного "надбання" у наступний період вище радянське керівництво вже не захотіло.

ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Верт Н. История Советского государства. 1990 – 1991 / Пер. с фран. - М., 1998; Капеллер А. Россия – многонациональная империя/ Пер. с нем. - М., 1996; Национальная политика России: история и современность. - М., 1997; Пыжиков А., Данилов А. Рождение сверхдержавы. 1945 – 1953 годы. - М., 2002.
2. История национально-государственного строительства в СССР. Т.1. - М., 1972. - С. 271 - 272.
3. Бугай Н.Ф. 20 – 50 - е годы: переселения и депортации еврейского населения в СССР// Отечественная история. - 1993. - № 4. - С. 176.

4. Див.: Козляков В. Парадоксы истории// Политический собеседник. – 1990. – № 12. – С. 35-36.
5. Костырченко Г.В. Тайная политика Сталина. Власть и антисемитизм. – М., 2001. – С. 134-137.
6. Кожин В.В. Россия. Век XX (1939 – 1964). – М., 2002. – С. 297.
7. Судоплатов П. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы. – М., 1999. – С. 46.
8. Там само. – С. 469.
9. Судоплатов П. Разведка и Кремль. – М., 1996. – С. 343.
10. Бугай Н.Ф. К вопросу о депортации народов СССР в 30-40-х годах // История СССР. – 1989. – № 9. – С. 138.
11. Сталин приказал убить Соломона Михоэлса "под видом несчастного случая"// Факты. – 1999.- 21 октября. – С. 12.
12. Див.: История национально-государственного строительства в СССР. Т.2. – М., 1972. – С. 99.
13. Цит. по: Сиполс В.Я. На пути к великой Победе: Советская дипломатия в 1941 – 1945 гг. – М., 1985. – С. 373.
14. Цит. по: Язькова А.А. Восточная Европа в политике СССР и США (1944-1945 гг.) // Новая и новейшая история. – 1991. – № 3. – С. 72.
15. Гороховский А. С молчаливого согласия партии и НКВД в 1945 году в Киеве произошли первые в СССР еврейские погромы // Факты. – 1999. – 18 сентября. – С. 13.
16. Люкс Л. Еврейский вопрос в политике Сталина // Вопросы истории. 1999. – №7. – С. 49-50
17. Радзинский Э. Сталин – М., 1997. – С. 572.
18. Кожин В.В. Вказана праця. – С.297.
19. Говрин Йосеф. Израильско - советские отношения. 1953-1967. – М., 1994. – С. 10, II.
20. Источник. Документы русской истории. – 1994. – № 3., – С.99.
21. Першим звернув увагу на цю обставину В.В. Кожин, див. його працю: Россия. Век XX (1939 – 1964). – С. 236.
22. Цит. по: Костырченко Г.В. Вказана праця. – С. 266.
23. Хоскинг Джеффри. История Советского Союза. 1917-1991. – Смоленск., 2001. – С. 246.
24. Еврейский антифашистский комитет в СССР. 1941-1948. Документированная история. – М., 1996. – С. 384.
25. Кожин В.В. Вказана праця. – С. 321, 322.
26. Люкс Л. Вказана праця. – С.52.

РЕЗЮМЕ

"ЗА" И "ПРОТИВ" ОБРАЗОВАНИЯ ЕВРЕЙСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В КРЫМУ: НЕКОТОРЫЕ МАЛОИССЛЕДОВАННЫЕ АСПЕКТЫ ПОСЛЕВОЕННОЙ ИСТОРИИ

Сурнин В.Б. (Ужгород)

Идея образования в Крыму еврейской республики дважды в течение XX ст. выдвигалась как практическая задача и оба раза потерпела крах. В начале 20-х гг. этому способствовали внутренние причины, а в середине 40-х - главным образом внешние, связанные с "холодной войной" и обострением советско-американских отношений.

SUMMARY

«TO» AND «FRO» OF FORMATION IN CRIMEA JEWISH REPUBLIC: SOME ASPECTS THAT ARE LESS INVESTIGATED OF POST WAR HISTORY

Surnin V. (Uzhgorod)

The idea of formation in Crimea Jewish republic was put forward as a practical problem twice during XX century and this idea had acrished both times. At the beginning of 20 - ies internal reasons promoted this idea and in the middle of 40 - ies external reasons first and foremost assisted it which were connected with «cold war» and aggravation of soviet – american relations.